

Aktualne problemy opieki i wychowania

DOI: 10.5604/01.3001.0013.9121

PRAWA DZIECI Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ W POLSCE

ANNA NOWAK

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1281-0441>

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Wprowadzenie

Codziennosc dzieci z niepełnosprawnością i ich rodzin jest trudna. Napotykają one na wiele problemów, co wynika, jak diagnozuje Komitet ds. Praw Dzieci ONZ, nie tyle z samej niepełnosprawności, ile z „kombinacji niewłaściwego traktowania oraz społecznych, kulturowych, psychologicznych barier, na jakie napotykają dzieci niepełnosprawne w życiu codziennym” (www.unicef.pl). Dzieci z niepełnosprawnością stykają się z różnymi przejawami dyskryminacji bezpośredniej, nierównym traktowaniem z powodu swojej niepełnosprawności w szkole, poza nią, w środowisku, ale także z dyskryminacją pośrednią – ich podstawowe prawa są łamane lub ograniczane, choć pozornie wydawałoby się, że nie mają wpływu na ich życie. Poczucie marginalizacji, którego doświadczają te dzieci, często jest złożone i wielopoziomowe. Dzieci mogą podlegać dyskryminacji lub społecznemu wykluczeniu nie tylko przez swoją niepełnosprawność, lecz także ze względu na płeć lub jednoczesną przynależność do grupy żyjącej w biedzie, sieroty, dzieci ulicy lub grup religijnych, etnicznych bądź narodowych mniejszości. Komitet ds. Praw Dzieci ONZ zwraca uwagę na problemy: w dostępie do usług medycznych, rehabilitacji oraz środków pomocy społecznej, w dostępie do edukacji, w zapewnieniu odpowiedniej opieki i standardów w instytucjach opiekuńczych, w reprezentowaniu ich przed instytucjami prawnymi, uniemożliwianie im udziału w wyrażaniu poglądów w różnych sprawach, a zwłaszcza dotyczących ich własnego życia, trudną sytuację w czasie konfliktów i sytuacji kryzysowych (tamże).

Dążenia do integracji społecznej dzieci (ale także dorosłych) z niepełnosprawnością zostały skoncentrowane w koncepcji normalizacji. Podstawowym założeniem proponowanych zmian w latach 50. XX w. w ujęciu Neilsa Erika Banka-Mikkelsena było przeświadczenie o konieczności zmian warunków życia i funkcjonowania osób z niepełnosprawnością. Celem postulowanych i wprowadzonych zmian miała być możliwość życia tych osób w jak najbardziej „normalnych warunkach” i w jak najbardziej „normalny sposób” (Krause, Żyta, Nosarzewska, 2010, s. 19). Koncepcja normalizacji w swej pierwotnej wersji miała charakter socjalno-politycznych postulatów, w których szczególnego znaczenia nabierały prawa dzieci/osób z niepełnosprawnością i realizacja tych postulatów dla zapewnienia tym osobom normalizacji życia, stworzenia środowiska fizycznego i społecznego, odpowiadającego ich możliwościom, potrzebom i oczekiwaniom.

Sytuacja prawna dziecka z niepełnosprawnością

Sytuacja prawna dzieci jest skomplikowana, gdyż podlegają one nie tylko władzy państwowej, lecz także władzy rodzicielskiej, z powodu braku zdolności do czynności prawnych, w sytuacji dzieci w wieku do lat 13 lub ograniczonej zdolności do czynności prawnych (dotyczy dzieci w wieku od 13 do 18 lat). Sytuacja prawna dziecka z niepełnosprawnością jest zróżnicowana, zależy od rodzaju i stopnia niepełnosprawności dziecka, jego wieku, sytuacji rodzinnej i innych właściwości osobistych, takich jak: poziom rozwoju umysłowego, cechy charakteru, stan zdrowia, postawy wobec norm i wartości społecznych.

Dzieci do lat 13 nie mają zdolności do czynności prawnej, działają za nie przedstawiciele ustawowi, którzy podejmują czynności prawne i czynności w postępowaniu przed sądami (art. 66 kodeksu postępowania cywilnego) oraz przed innymi organami państwa, a w szczególności przed organami administracyjnymi – art. 30 kodeksu postępowania administracyjnego (Smyczyński, 2005, s. 12). Zakres uprawnień rodziców jako przedstawicieli ustawowych dziecka zależy od wieku dziecka. Dziecko przed ukończeniem 13. r.ż. nie ma w ogóle zdolności do czynności prawnych i zakres jego reprezentacji przez rodziców jest najszerszy. Dziecko takie może zawierać, zgodnie z art. 14 § 2 kodeksu cywilnego, tylko umowy w drobnych bieżących sprawach życia codziennego. Natomiast dziecko w wieku 13–18 lat ma ograniczoną zdolność do czynności prawnych i może samo zaciągać zobowiązania i rozporządzać swoim prawem, jednak dla skuteczności tych czynności potrzebna jest zgoda jego przedstawiciela ustawowego (art. 17 kodeksu cywilnego). Jeżeli czynność przekracza zwykły zarząd majątkiem dziecka, potrzebne jest, obok zgody rodziców, zezwolenie sądu opiekuńczego na dokonanie takiej czynności. Dopóki rodzice nie nadużywają władzy rodzicielskiej, dobrze reprezentują interesy dziecka i nie ma konfliktu interesów, sąd nie może ingerować w ich władzę rodzicielską.

Status dziecka z niepełnosprawnością potwierdza orzeczenie o niepełnosprawności wydawane przez powiatowe zespoły do spraw orzekania o niepełnosprawności na podstawie rozporządzenia Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej z dnia

15 lipca 2003 r. w sprawie orzekania o niepełnosprawności i stopniu niepełnosprawności (Dz.U. z 2015 r., poz. 1110) i rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 1 lutego 2003 r. w sprawie kryteriów oceny niepełnosprawności u osób w wieku do 16 lat (Dz.U. nr 17, poz. 162, z późn. zm.). Dzieci, które nie ukończyły 16. r.ż. są zaliczane do osób niepełnosprawnych, jeżeli mają naruszoną sprawność fizyczną lub psychiczną o przewidywanym okresie trwania powyżej 12 miesięcy, z powodu wady wrodzonej, długotrwałej choroby lub uszkodzenia organizmu, powodującą konieczność zapewnienia im całkowitej opieki lub pomocy w zaspokajaniu podstawowych potrzeb życiowych w sposób przewyższający wsparcie potrzebne osobie w danym wieku. Wśród kryteriów, na podstawie których dokonuje się oceny niepełnosprawności dziecka, rozporządzenie wymienia m.in. przewidywany okres trwania upośledzenia stanu zdrowia przekraczający 12 miesięcy, niezdolność do zaspokajania podstawowych potrzeb życiowych, takich jak: samoobsługa, samodzielne poruszanie się, komunikowanie z otoczeniem, powodującą konieczność zapewnienia stałej opieki lub pomocy, w sposób przewyższający zakres opieki nad zdrowym dzieckiem w danym wieku, albo znaczne zaburzenie funkcjonowania organizmu, wymagające systematycznych i częstych zabiegów leczniczych i rehabilitacyjnych w domu i poza domem. Ważną częścią orzeczenia o niepełnosprawności są wskazania do rehabilitacji i opieki. Od ich uzyskania zależy, co, w związku ze specyfiką niepełnosprawności, może przysługiwać dziecku bądź jego opiekunowi. Dzieci, które ukończyły 16 lat (nie ukończyły 18) mogą mieć ustalone stopnie¹ niepełnosprawności: lekki, umiarkowany, znaczny, zgodnie z ustawowymi kryteriami.

Prawa dzieci z niepełnosprawnością w prawie międzynarodowym

W systemie ochrony praw dziecka z niepełnosprawnościami (Balcerek, 1986, s. 138–142) duże znaczenie odegrały Deklaracja Genewska, przyjęta przez Międzynarodowy Związek Pomocy Dzieciom w 1923 r., a rok później przez Ligę Narodów, Deklaracja Praw Dziecka przyjęta 20 listopada 1959 r. przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych, Konwencja o Prawach Dziecka przyjęta 20 listopada 1989 r. także przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych. Adresatem tych aktów praw-

¹ Do stopnia lekkiego zalicza się osobę o naruszonej sprawności organizmu, powodującą w sposób istotny obniżenie zdolności do wykonywania pracy, w porównaniu do zdolności, jaką wykazuje osoba o podobnych kwalifikacjach zawodowych z pełną sprawnością psychiczną i fizyczną, lub mającą ograniczenia w pełnieniu ról społecznych, dające się kompensować przy pomocy wyposażenia w przedmioty ortopedyczne, środki pomocnicze lub środki techniczne.

Do stopnia umiarkowanego zalicza się osobę z naruszoną sprawnością organizmu, niezdolną do pracy albo zdolną do pracy jedynie w warunkach pracy chronionej lub wymagającą czasowej albo częściowej pomocy innych osób w celu pełnienia ról społecznych.

Do stopnia znacznego zalicza się osobę z naruszoną sprawnością organizmu, niezdolną do pracy, albo zdolną do pracy jedynie w warunkach pracy chronionej i wymagającą, w celu pełnienia ról społecznych, stałej lub długotrwałej opieki i pomocy innych osób w związku z niezdolnością do samodzielnej egzystencji.

nych są także dzieci z niepełnosprawnościami. Na przykład *zasada piąta* Deklaracji Praw Dziecka „traktuje o dzieciach z odchyleniami i zaburzeniami rozwojowymi”. Zakłada ona „potrzebę roztaczania szczególnej opieki nad tymi dziećmi. Dziecku upośledzonemu powinno się zapewnić odpowiednie warunki do wychowania i przygotowania do życia w społeczeństwie”.

W Konwencji o Prawach Dziecka z 20 listopada 1989 r. (Dz.U. 1991 nr 120, poz. 526) art. 23 i 25 poświęcone zostały dzieciom z niepełnosprawnościami².

Sytuacja dzieci z niepełnosprawnościami jest specyficzna, chodzi nie tylko o przeciwdziałanie ich dyskryminacji, lecz także o wyrównywanie ich szans i dostępu do usług i różnych systemów zabezpieczenia społecznego. W Konwencji o Prawach Dziecka podkreśla się znaczenie zapewnienia dzieciom z niepełnosprawnościami pełni normalnego życia z poszanowaniem ich godności i umożliwienia im osiągnięcia niezależności oraz ułatwienia aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym. Uznaje się, że dziecko z niepełnosprawnością ma prawo do szczególnej troski oraz zapewnienia odpowiedniej pomocy, wsparcia, celem których jest rozwój dziecka i jego integracja ze społeczeństwem, stosownie do dostępnych środków, zgodnie z indywidualnymi potrzebami i sytuacją, w jakiej się znajduje.

W 1995 r. Rada Europy opublikowała Europejską strategię na rzecz dzieci, w której wzywa do przyjęcia nowego spojrzenia na dziecko, czyli uznania, że dziecko, jako istota ludzka, która ma własne prawa i własną odpowiedzialność, chce i jest w stanie aktywnie uczestniczyć w życiu rodziny i życiu społecznym. Takie spojrzenie na dziecko wiąże

² Artykuł 23 Konwencji o Prawach Dziecka:

„1. Państwa-Strony uznają, że dziecko psychicznie lub fizycznie niepełnosprawne powinno mieć zapewnioną pełnię normalnego życia w warunkach gwarantujących mu godność, umożliwiających osiągnięcie niezależności oraz ułatwiających aktywne uczestnictwo dziecka w życiu społeczeństwa.

2. Państwa-Strony uznają prawo dziecka niepełnosprawnego do szczególnej troski i będą sprzyjały oraz zapewniały, stosownie do dostępnych środków, rozszerzanie pomocy udzielanej uprawnionym do niej dzieciom oraz osobom odpowiedzialnym za opiekę nad nimi. Pomoc taka będzie udzielana na wniosek tych osób i będzie stosowna do warunków dziecka oraz sytuacji rodziców lub innych osób, które się nim opiekują.

3. Uznając szczególne potrzeby dziecka niepełnosprawnego, pomoc, o której mowa w ustępie 2 niniejszego artykułu, będzie udzielana bezpłatnie tam, gdzie jest to możliwe, z uwzględnieniem zasobów finansowych rodziców bądź innych osób opiekujących się dzieckiem i ma zapewnić, aby niepełnosprawne dziecko posiadało skuteczny dostęp do oświaty, nauki i opieki zdrowotnej, opieki rehabilitacyjnej, przygotowania zawodowego oraz możliwości rekreacyjnych, realizowany w sposób prowadzący do osiągnięcia przez dziecko jak najwyższego stopnia zintegrowania ze społeczeństwem oraz osobistego rozwoju, w tym jego rozwoju kulturalnego i duchowego.

4. Państwa-Strony będą sprzyjać, w duchu współpracy międzynarodowej, wymianie odpowiednich informacji w zakresie profilaktyki zdrowotnej oraz leczenia medycznego, psychologicznego i funkcjonalnego dzieci niepełnosprawnych, w tym rozpowszechnianiu i umożliwianiu dostępu do informacji dotyczącej metod rehabilitacji oraz kształcenia i przygotowania zawodowego, w celu umożliwienia Państwom-Stronom poprawy ich możliwości i kwalifikacji oraz w celu wzbogacenia ich doświadczeń w tych dziedzinach. W związku z tym potrzeby krajów rozwijających się będą uwzględniane w sposób szczególny”.

Artykuł 25 Konwencji o Prawach Dziecka:

„Państwa-Strony będą uznawać prawo każdego dziecka, umieszczonego przez kompetentne władze w zakładzie w celach opieki, ochrony bądź leczenia w zakresie zdrowia fizycznego lub psychicznego, do okresowego przeglądu leczenia dziecka i wszelkich innych okoliczności odnoszących się do umieszczenia w zakładzie”.

się z poszanowaniem uprawnień dotychczas przyznanych dzieciom, bez dyskryminacji ze względu na różne cechy, w tym niepełnosprawność (Gil, 2005, s. 208).

Kolejnym ważnym etapem tworzenia systemu prawnej ochrony dzieci jest Europejska Konwencja o wykonywaniu praw dzieci z 25 stycznia 1996 r. (Dz.U. 2000 nr 107, poz. 1128), której celem jest promowanie – dla dobra dzieci – ich praw, przyznanie dzieciom praw procesowych oraz ułatwienie ich wykonywania przez zapewnienie, że dzieci, osobiście albo za pośrednictwem innych osób lub instytucji, będą informowane i uprawnione do uczestniczenia w dotyczących ich postępowaniach przed organem sądowym. W konwencji wymienia się następujące prawa procesowe dziecka: prawo do bycia informowanym i do wyrażania stanowiska w toku postępowania; prawo do żądania wyznaczenia specjalnego przedstawiciela; inne prawa (do żądania pomocy wskazanych przez nie osób, które mogłyby ułatwić im wyrażanie stanowiska; do żądania, osobiście lub za pośrednictwem innych osób lub instytucji, wyznaczenia osobnego przedstawiciela; do ustanowienia własnego przedstawiciela; do korzystania ze wszystkich lub niektórych praw strony w postępowaniach sądowych). W postępowaniach dotyczących dzieci, kiedy zgodnie z prawem wewnętrznym osoby, na których spoczywa odpowiedzialność rodzicielska, nie mogą reprezentować dziecka ze względu na konflikt interesów między nimi a dzieckiem, organ sądowy powinien mieć prawo do wyznaczenia specjalnego przedstawiciela reprezentującego dziecko w tych postępowaniach. W uzasadnionych przypadkach Konwencja wskazuje na potrzebę wyznaczenia adwokata. Zadaniem przedstawiciela przed organem sądowym w sprawach dotyczących dziecka jest: dostarczanie dziecku wszystkich istotnych informacji, jeżeli ma ono wystarczające rozeznanie; dostarczanie dziecku wyjaśnień dotyczących ewentualnych skutków jego stanowiska i czynności dokonywanych przez przedstawiciela, jeżeli ma ono rozeznanie; określenie stanowiska dziecka i przedstawienie go organowi sądowemu. W konwencji zwrócono uwagę na zadania organów sądowych w procesie podejmowania decyzji, np. rozważenie, czy organ posiada wystarczające informacje, aby podjąć decyzję zgodną z dobrem dziecka, a jeżeli jest to konieczne zażądać dodatkowych informacji, w szczególności od osób, na których spoczywa odpowiedzialność rodzicielska; natomiast w sprawach dzieci uznanych według prawa wewnętrznego za mające wystarczające rozeznanie:

- upewnić się, czy dziecko otrzymało wszystkie istotne informacje;
- w stosownych przypadkach, jeżeli to konieczne – nieformalnie – zasięgnąć opinii samego dziecka, osobiście albo za pośrednictwem innych osób lub instytucji, w sposób odpowiedni do rozeznania dziecka, chyba że byłoby to oczywiście sprzeczne z jego dobrem;
- umożliwić dziecku przedstawienie jego stanowiska i przykładać należyłą wagę do stanowiska wyrażonego przez dziecko. Konwencja ta uzupełnia wcześniejsze akty prawa międzynarodowego i przyznaje dzieciom gwarancje procesowe.

Szczególną rolę w systemie ochrony praw osób z niepełnosprawnościami odgrywa Konwencja praw osób niepełnosprawnych przyjęta 13 grudnia 2006 r. (Dz.U. 2012, poz. 1169) na mocy Rezolucji nr 61(106) przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych, podpisana przez Polskę w 2007 r., ratyfikowana w 2012 r.

Celem Konwencji jest popieranie, ochrona, zapewnienie pełnego oraz równego korzystania ze wszystkich praw człowieka i podstawowych wolności przez wszystkie osoby niepełnosprawne oraz popieranie poszanowania ich przyrodzonej godności.

Szczegółnej ochrony w związku z trudną sytuacją i ryzykiem wykluczenia społecznego wymagają, jak stwierdza się, kobiety i dzieci niepełnosprawne – w związku z tym zwraca się uwagę na konieczność podejmowania wszelkich środków w celu zapewnienia im korzystania z praw człowieka i podstawowych wolności w najlepszym ich interesie.

Artykuł 7 Konwencji, dotyczący dzieci z niepełnosprawnościami, brzmi następująco: „Państwa Strony podejmą wszelkie niezbędne środki w celu zapewnienia pełnego korzystania przez niepełnosprawne dzieci ze wszystkich praw człowieka i podstawowych wolności, na zasadach równości z innymi dziećmi. We wszystkich działaniach dotyczących dzieci niepełnosprawnych należy przede wszystkim kierować się najlepszym interesem dziecka. Państwa Strony zapewnią niepełnosprawnym dzieciom prawo swobodnego wyrażania poglądów we wszystkich sprawach ich dotyczących, przyjmując je z należyłą wagą, stosownie do wieku i dojrzałości dzieci, na zasadach równości z innymi dziećmi oraz zapewnią dzieciom pomoc w wykonywaniu tego prawa, odpowiednio do ich niepełnosprawności i wieku”.

W Konwencji³ zwraca się uwagę na prawo osób niepełnosprawnych do uznania ich podmiotowości prawnej i zapewnienia środków niezbędnych przy wykonywaniu zdolności prawnej. Uznaje się, że do dzieci niepełnosprawnych odnoszą się wszystkie prawa człowieka i wolności, a podstawowym kryterium działania na ich rzecz jest ich interes/dobro. Szczególnie podkreśla się prawo dziecka niepełnosprawnego do wyrażania poglądów we własnej sprawie. W art. 16 pkt 5 zapewnia się ustanowienie skutecznego ustawodawstwa i polityki na rzecz kobiet i dzieci w celu zapewnienia, że przypadki przemocy i nadużyć wobec osób niepełnosprawnych będą identyfikowane, badane i ścigane.

W art. 24, skoncentrowanym na prawie do edukacji, zwraca się uwagę na potrzebę zagwarantowania dostępu do edukacji włączającej na wszystkich etapach kształcenia, zapewnienie równego dostępu do edukacji (w tym włączającej) na poziomie podstawowym i średnim, stosowanie racjonalnego dostosowania oraz wsparcie uczniów i instytucji edukacyjnych, naukę umiejętności życiowych i społecznych.

Jak zauważa Marzenna Zaorska (2017, s. 54), postulaty zawarte w Konwencji dotyczące praw osób niepełnosprawnych w wymiarze edukacja, są wyznacznikiem

³ Państwa Strony uznają także następujące prawa osób niepełnosprawnych: prawo do poszanowania integralności fizycznej i psychicznej; prawo do swobodnego przemieszczania się; prawo do życia w społeczności; prawo do mobilności osobistej i do samodzielności w tym zakresie; prawo do wolności wypowiedzenia się i wyrażania opinii; prawo do ochrony prawnej przed bezprawną ingerencją w sprawy rodzinne, w życie prywatne; prawo do zawarcia małżeństwa i do założenia rodziny; prawo do edukacji bez dyskryminacji i na zasadach równych szans. Państwa Strony na mocy Konwencji zobowiązane są do zapewnienia: prawa do korzystania z ochrony zdrowia, prawa dostępu do rehabilitacji i usług oraz programów rehabilitacyjnych; prawa do pracy, prawa do odpowiednich warunków życia osób niepełnosprawnych i ich rodzin; prawa dostępu do ochrony socjalnej i programów ograniczania ubóstwa; prawa do uczestnictwa w życiu politycznym i publicznym; prawa do uczestnictwa w życiu kulturalnym, rekreacji, wypoczynku i sporcie.

przygotowania dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością do życia samodzielnego, godnego, wartościowego w dorosłości.

Warto wskazać na implikacje dotyczące ewaluacji praw osób z niepełnosprawnością, zawarte w Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych, w obszarze edukacji. Wnioski wynikają z realizacji projektu *Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych – wspólna sprawa*. Zaorska (2019, s. 658) stwierdza, że z realizacji tego projektu wynikają „trzy podstawowe drogi działań na rzecz edukacji włączającej w Polsce:

- 1) regulacje prawa oświatowego pozwalające na przeniesienie decyzyjności co do organizacji kształcenia dzieci z niepełnosprawnością i wydatkowania środków przeznaczonych na ich edukację na władze szkoły;
- 2) przygotowanie nauczycieli i specjalistów do realizacji zadań stojących przed edukacją włączającą;
- 3) realizacja działań ogólnospołecznych promujących edukację włączającą, jej walory, efekty działań służących zmianie postaw wobec danej formy kształcenia dzieci i młodzieży”.

Podstawową zasadą międzynarodowych uregulowań prawnych jest dobro dziecka z niepełnosprawnością oraz ochrona jego interesów. Artykuł 3 pkt 1 Konwencji o Prawach Dziecka (Dz.U. 1991 nr 120, poz. 526) zapewnia dzieciom prawo do tego, aby ich interesy były brane pod uwagę i uznawane za sprawę nadrzędną we wszystkich działaniach oraz decyzjach dotyczących dziecka, a art. 18 rozszerza tę zasadę na rodziców i opiekunów prawnych, stanowiąc, że „jak najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka ma być przedmiotem ich największej troski” w ramach ciążącej na nich odpowiedzialności za wychowanie i rozwój dziecka.

Dzieci z niepełnosprawnościami w wielu dokumentach międzynarodowych są uznane za grupę szczególnego ryzyka, doświadczającą wielu barier i są zagrożone wykluczeniem. W odniesieniu do dzieci z niepełnosprawnością cel włączanie do życia społecznego/uczestnictwa społecznego oznacza zasadę zagwarantowania wszystkim dzieciom z niepełnosprawnościami wczesnej diagnozy, zapewnienia im dostępu do opieki medycznej i rehabilitacji, tworzenia indywidualnych programów wspierania dzieci i ich rodzin, zapewnienia dostępu do edukacji na różnych poziomach zgodnie z zasadą indywidualizacji i równości szans. Sądzić należy, że to jest dbanie o interes podstawowy, rozwojowy i związany z własną autonomią dziecka z niepełnosprawnością. Dziecko z niepełnosprawnością powinno być traktowane jako podmiot oddziaływań wychowawczych, opiekuńczych i edukacyjnych, z uznaniem jego praw, z poszanowaniem jego godności, podmiotowości, indywidualności oraz uwzględnieniem podejmowanej przez dziecko wszechstronnej aktywności.

Prawa dzieci z niepełnosprawnością w polskich aktach prawnych i ich ochrona w działaniach wybranych organów

Wśród polskich aktów prawnych, w których przewidziano prawa dzieci z niepełnosprawnością, są m.in.:

- Ustawa z dnia 3 grudnia 2010 r. o wdrożeniu niektórych przepisów UE w zakresie równego traktowania (Dz.U. 2016, poz. 1219);
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. kodeks cywilny (Dz.U. 2019, t.j. poz. 1145, 1495);
- Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. 2019, t.j. poz. 2086).

Artykuł dotyczy dzieci z niepełnosprawnością, więc konieczne jest zaakcentowanie kwestii ich edukacji (wykaz podstawowych rozporządzeń został umieszczony w Bibliografii). Podstawowy akt prawny to ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe (Dz.U. 2017, poz. 59).

W art. 1 obowiązującej ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe (Dz.U. 2017, poz. 59) ustawodawca określa szczegółowo w 23 punktach, co zapewnia system oświaty. W stosunku do dzieci/uczniów niepełnosprawnych są to w szczególności: dostosowanie treści, metod i organizacji nauczania do ich możliwości psychofizycznych, a także możliwość korzystania z pomocy psychologiczno-pedagogicznej i specjalnych form pracy dydaktycznej; możliwość pobierania nauki we wszystkich typach szkół przez dzieci i młodzież niepełnosprawną, niedostosowaną społecznie i zagrożoną niedostosowaniem społecznym, zgodnie z indywidualnymi potrzebami rozwojowymi i edukacyjnymi oraz predyspozycjami; opieka nad uczniami z niepełnosprawnością przez umożliwianie realizowania zindywidualizowanego procesu kształcenia, form i programów nauczania oraz zajęć rewalidacyjnych. Nie ma jednak stwierdzenia, że system oświaty zapewnia też przestrzeganie praw ucznia i edukację o prawach człowieka.

O prawach ucznia jest mowa w kontekście przepisów dotyczących samorządu szkolnego⁴. Wymieniony w art. 85, ustęp 5, katalog trudno uznać za katalog podstawowych praw uczniów. Jest to raczej katalog praw ucznia i uprawnień samorządu, wynikających z organizacji systemu edukacji. Dwa pierwsze prawa zawarte w art. 85 są elementem prawa ucznia do informacji. Prawo przewidziane w pkt. 3 można potraktować zdaniem Elżbiety Czyż jako element prawa ucznia do nauki, chociaż przy takim sformułowaniu jest to bardziej zadanie systemu edukacji wynikające z prawa do nauki. W pkt. 3 nie precyzuje się jednak, jakie to są właściwe proporcje. Tak sformułowany zapis trudno zatem rozumieć jako indywidualne prawo ucznia, gdyż nie

⁴ Artykuł 85, ustęp 5 ustawy Prawo oświatowe – stanowi: „Samorząd może przedstawiać radzie szkoły lub placówki, radzie pedagogicznej oraz dyrektorowi wnioski i opinie we wszystkich sprawach szkoły lub placówki, w szczególności dotyczących realizacji podstawowych praw uczniów, takich jak:

- 1) prawo do zapoznawania się z programem nauczania, z jego treścią, celem i stawianymi wymaganiami;
- 2) prawo do jawnej i umotywowanej oceny postępów w nauce i zachowaniu;
- 3) prawo do organizacji życia szkolnego, umożliwiające zachowanie właściwych proporcji między wysiłkiem szkolnym a możliwością rozwijania i zaspokajania własnych zainteresowań;
- 4) prawo redagowania i wydawania gazety szkolnej;
- 5) prawo organizowania działalności kulturalnej, oświatowej, sportowej oraz rozrywkowej zgodnie z własnymi potrzebami i możliwościami organizacyjnymi w porozumieniu z dyrektorem;
- 6) prawo wyboru nauczyciela pełniącego rolę opiekuna samorządu”.

bardzo wiadomo, jakie konkretne roszczenie miałyby z niego wynikać. W punktach 4–6 ustawodawca określił uprawnienia samorządu uczniowskiego. Gwarantując prawo do nauki, państwo zobowiązuje się odpowiednio naukę zorganizować – zapewnić sieć szkół, nauczycieli oraz nauczanie w określonym czasie i warunkach.

Wątpliwości budzi też to, dlaczego w nowym prawie oświatowym jest oddzielny artykuł (art. 99) dotyczący obowiązków ucznia, a brak jest artykułu dotyczącego praw ucznia (Czyż, 2018).

W przepisach oświatowych pojawiają się zapisy, które mogą być odbierane jako prawa dziecka, np. prawo ucznia z niepełnosprawnością do: kształcenia na wszystkich etapach edukacji, we wszystkich typach szkół zgodnie z indywidualnymi potrzebami rozwojowymi i edukacyjnymi oraz predyspozycjami; sprawiedliwej, obiektywnej oceny kontroli postępów w nauce; korzystania z klas szkolnych, pomocy i środków dydaktycznych, sprzętu sportowego; pomocy w przypadku trudności w nauce i inne.

Na straży praw dzieci z niepełnosprawnościami stoi Rzecznik Praw Dziecka, który podejmuje działania kontrolne i wyjaśniające, inicjuje działania ministerstw i podległych im instytucji, występuje z propozycją zmian przepisów prawa. Wszystkie te działania mają na celu ochronę praw dzieci, zapewnienie im pełnego i harmonijnego rozwoju, dbanie o ich dobro i interes. Rzecznik działa na rzecz ochrony praw dziecka, w szczególności: prawa do życia i ochrony zdrowia, prawa do wychowania w rodzinie, prawa do godziwych warunków socjalnych, prawa do nauki, prawa do ochrony przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem, demoralizacją, zaniedbaniem oraz innym złym traktowaniem.

Z dokumentu Informacja o działalności Rzecznika Praw Dziecka oraz Uwagi o stanie przestrzegania praw dziecka w 2017 r. (www.brd.gov.pl) wynika, że Rzecznik Praw Dziecka podejmował w 2017 r. wiele spraw dotyczących bezpośrednio praw dzieci z niepełnosprawnością, m.in.:

- zapewnienia leczenia dzieciom z chorobami rzadkimi;
- zapewnienia pomocy medycznej, dostępu do specjalistów (zwłaszcza laryngologów, stomatologów), do zabiegów rehabilitacyjnych i sprzętu rehabilitacyjnego;
- zapewnienia opieki psychiatrycznej dla dzieci i właściwego leczenia psychiatrycznego;
- podjęcia zintegrowanych i wielopłaszczyznowych działań mających na celu zabezpieczenie szeroko pojętego dobra dziecka zagrożonego utratą zdrowia lub życia na skutek nieodpowiedzialnego zachowania matek (np. z powodu używania alkoholu w ciąży);
- stworzenia i uszczelnienia systemu monitorowania losów dziecka po jego urodzeniu;
- rozwiązania problemu braku regulacji prawnych, dotyczących postępowania podstawowych zespołów ratownictwa medycznego w przypadku interwencji wobec małoletniego pacjenta w sytuacji braku możliwości uzyskania zgody jego przedstawiciela ustawowego na udzielenie świadczeń zdrowotnych;
- podjęcia wielopłaszczyznowych działań w celu przeciwdziałania zjawisku umieszczenia dzieci do lat 10 w instytucjonalnej pieczy zastępczej wbrew prawnym regulacjom i zagwarantowania realizacji obowiązujących przepisów;

- podjęcia działań gwarantujących sprawne procedowanie w sprawach o opiekę nad małoletnim dzieckiem z niepełnosprawnością;
- wyjaśnienia realizacji zadań w sprawach o adopcję zagraniczną polskiego dziecka i zapewnienia ochrony jego praw w procedurze adopcyjnej;
- usprawnienia działań opiniodawczych zespołów sądowych specjalistów;
- zwrócenia uwagi na problem braku biegłych sądowych na etapie postępowania w przedmiocie orzekania o niepełnosprawności, a także wynikającej z tego potrzeby zabezpieczenia dobra dzieci z niepełnosprawnościami;
- zwrócenia uwagi na sytuację niezawodowych rodzin zastępczych (dotyczącą prawa do świadczenia pielęgnacyjnego), przyjmujących na wychowanie dzieci legitymujące się orzeczeniem o niepełnosprawności łącznie ze wskazaniami konieczności stałej lub długotrwałej opieki lub pomocy innej osoby w związku ze znacznie ograniczoną możliwością samodzielnej egzystencji oraz koniecznością stałego współudziału na co dzień opiekuna dziecka w procesie jego leczenia, rehabilitacji i edukacji;
- właściwego stosowania środków wychowawczych wobec dzieci z orzeczeniami o potrzebie kształcenia specjalnego;
- likwidacji barier architektonicznych w obiektach użyteczności publicznej.

Rzecznik Praw Dziecka interweniował w 2017 r. wielokrotnie w sprawach dotyczących orzeczeń powiatowych oraz wojewódzkich zespołów do spraw orzekania o niepełnosprawności. Większość z nich dotyczyła problemów związanych z uzyskaniem orzeczenia uprawniającego do przyznania świadczenia pielęgnacyjnego.

W zakresie prawa do nauki wystąpienia Rzecznika dotyczyły następujących spraw dzieci z niepełnosprawnościami:

- organizacji indywidualnego nauczania;
- wsparcia dla dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi;
- nauki uczniów z niepełnosprawnościami w szkołach artystycznych i zapewnienia im potrzeby przedłużenia okresu nauki;
- dowożenia dzieci z niepełnosprawnościami do przedszkoli, szkół i zwrotu ponoszonych w związku z tym przez rodziców kosztów;
- zapewnienia właściwej pomocy psychologiczno-pedagogicznej dla dzieci wymagających stosowania specjalnych form i metod pracy (np. dla dzieci z zespołem Aspergera, z autyzmem);
- zapewnienia bezpieczeństwa i odpowiedniej opieki dzieciom z niepełnosprawnościami i przewlekle chorym w placówkach oświatowych;
- podejmowania działań w celu projektowania i proponowania najnowszych rozwiązań technologicznych w edukacji dostosowanych do potrzeb dzieci z różnego rodzaju niepełnosprawnościami;
- zapewnienia realizacji prawa dzieci z niepełnosprawnościami do wypoczynku.

Wiele interwencji i działań dotyczyło ochrony dzieci (w tym z niepełnosprawnością) przed przemocą i poniżającym traktowaniem oraz zapewnienia im realizacji prawa do godziwych warunków życia.

Kolejnym organem działającym na rzecz ochrony prawa dzieci (w tym z niepełnosprawnością) jest Pełnomocnik Rządu do spraw Równego Traktowania, który działa na podstawie Ustawy z dnia 3 grudnia 2010 r. o wdrożeniu niektórych przepisów UE w zakresie równego traktowania (Dz.U. 2016, poz. 1219). Pełnomocnik realizuje politykę rządu w zakresie zasady równego traktowania, w tym przeciwdziałania dyskryminacji, w szczególności ze względu na płeć, rasę, narodowość, pochodzenie etniczne, religię, wyznanie, światopogląd, wiek, niepełnosprawność oraz orientację seksualną; opracowuje i opiniuje projekty aktów prawnych w zakresie zasady równego traktowania; przeprowadza analizy i ocenia rozwiązania prawne pod kątem respektowania zasady równego traktowania, występuje do właściwych organów z wnioskami o wydanie lub zmianę aktów prawnych w zakresie spraw należących do Pełnomocnika; podejmuje działania zmierzające do eliminacji lub ograniczenia skutków powstałych w wyniku naruszenia zasady równego traktowania; dokonuje analiz i ocen sytuacji prawnej i społecznej w tych zakresach, monitoruje sytuacje w zakresie przestrzegania zasady równego traktowania; promuje, upowszechnia i propaguje problematykę równego traktowania; współpracuje z krajowymi organizacjami społecznymi, w tym ze związkami zawodowymi i organizacjami pracodawców (www.rownetraktowanie.gov.pl).

Pewne działania w ramach realizowanych zadań podejmuje również Rzecznik Praw Obywatelskich, który stoi na straży wolności i praw człowieka i obywatela, w tym realizacji zasady równego traktowania. Bada, czy na skutek działania lub zaniechania organów władzy publicznej nie nastąpiło naruszenie prawa, zasad współżycia i sprawiedliwości społecznej oraz czy nie doszło do aktów dyskryminacji. Monitoruje wdrażanie Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych (www.rpo.gov.pl).

Zakończenie

Prawa gwarantowane dziecku z niepełnosprawnością i jego rodzinie będą tylko teoretyczne dopóki osoby zainteresowane, a więc dzieci z niepełnosprawnością i ich rodzice/opiekunowie, przedstawiciele instytucji oświatowych, opiekuńczych, wychowawczych i organizacje pozarządowe działające na ich rzecz, nie uzyskają wsparcia pozwalającego im na korzystanie z zagwarantowanych im praw. Nie bez znaczenia jest też akceptacja praw dzieci z niepełnosprawnościami przez Polaków i stwarzanie warunków oraz podejmowanie działań w celu ich realizacji.

Bibliografia

- Balcerek, M. (1986). *Prawa dziecka*. Warszawa: PWN.
- Czyż, E. (2018). Prawa ucznia w szkole. Raport z badań. Helsińska Fundacja Praw Człowieka, www.hfhr.pl/publication/prawa-ucznia-w-szkole/, dostęp: 19.05.2018.
- Gil, M. (2005). Prawna ochrona dzieci niepełnosprawnych – analiza uregulowań formalnych w Republice Czeskiej na tle rozwiązań europejskich. W: J. Wyczesany, Z. Gajdzica (red.), *Edukacja i wsparcie społeczne osób z niepełnosprawnością w wybranych krajach europejskich*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.

- Informacja o działalności Rzecznika Praw Dziecka oraz uwagi o stanie przestrzegania praw dziecka w 2017 roku, www.brd.gov.pl, dostęp: 3.10.2019.
- Krause, A., Żyta, A., Nosarzewska, S. (2010). *Normalizacja środowiska społecznego osób z niepełnosprawnością intelektualną*. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne Akapit.
- Prawa dzieci z niepełnosprawnością, www.unicef.pl, dostęp: 4.10.2019.
- Smyczyński, T. (2005). *Prawo rodzinne i opiekuńcze*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Zaorska, M. (2017). Postulaty Konwencji ONZ dotyczące praw osób niepełnosprawnych w wymiarze edukacja jako wyznacznik przygotowania dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością do życia samodzielnego, godnego, wartościowego w dorosłości. *Przegląd Pedagogiczny*, 1, 54–73.
- Zaorska, M. (2019). Ewaluacja praw osób z niepełnosprawnością zawartych w Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych (2006) w obszarze edukacji – implikacje prawne i pedagogiczne. W: M. Sobecki, D. Misiejuk, J. Muszyńska, T. Bajkowski (red.), *Człowiek pogranicza. Wyzwania humanistycznej edukacji*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.

Akty prawne

- Europejska konwencja o wykonywaniu praw dziecka z 25 stycznia 1996 r. (Dz.U. 2000 nr 107, poz. 1128).
- Konwencja o Prawach Dziecka z 20 listopada 1989 r. (Dz.U. 1991 nr 120, poz. 526).
- Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych z 13 grudnia 2006 r. (Dz.U. 2012, poz. 1169).
- Ustawa z dnia 3 grudnia 2010 r. o wdrożeniu niektórych przepisów UE w zakresie równego traktowania (Dz.U. 2016, poz. 1219).
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. kodeks cywilny (Dz.U. 2019, t.j. poz. 1145, 1495).
- Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. 2019, t.j., poz. 2086).
- Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. prawo oświatowe (Dz.U. 2017, poz. 59).
- Rozporządzenie MEN z dnia 28 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym (Dz.U. 2017, poz. 1578, z późn. zm.).
- Rozporządzenie MEN z dnia 24 sierpnia 2017 r. w sprawie organizacji kształcenia oraz warunków i form realizowania specjalnych działań opiekuńczo-wychowawczych w przedszkolach i szkołach specjalnych, zorganizowanych w podmiotach leczniczych i jednostkach pomocy społecznej (Dz.U. 2017, poz. 1654).
- Rozporządzenie MEN z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz.U. 2017, poz. 1591).
- Rozporządzenie MEN z dnia 24 sierpnia 2017 r. w sprawie organizowania wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka (Dz.U. 2017, poz. 1635).

THE RIGHTS OF CHILDREN WITH DISABILITIES IN POLAND

Abstract

The article draws attention to the legal situation (regarding legal capacity as well as determining the disability status of a child up to 16 years of age, and the degree of disability in children aged 16–18) as well as the social situation of children with disabilities. The most important international legal acts, from the perspective of the rights of children with disabilities, were overviewed. These acts recognize children with disabilities as a special risk group, persons who encounter many barriers in their functioning, who are marginalized and threatened with exclusion. The most important goal set out in the human rights and children's rights acts, regarding children with disabilities, is to involve

them in social life/participation, and to care for their best interests and wellbeing in accordance with the principles of individualization, non-discrimination and equal opportunities. A child with a disability should be treated as subject of upbringing, care and educational activities, recognizing his rights, respecting his dignity, individuality and the possibility of using a responsible representative, caring for his best interests – a parent or guardian. The Polish legislation on the rights of children with disabilities, including the right to education of these children, have been enumerated. Selected issues concerning the education of children with disabilities have been analysed. The article lists the actions that the Ombudsman for Children took in 2017 to protect the rights of children with disabilities, in particular their right to life and health protection, the right to being raised in a family, the right to decent social conditions, the right to education, and the right to protection against violence, cruelty, exploitation, demoralization, neglect and other ill-treatment. The tasks of the Government Plenipotentiary for Equal Treatment and the Ombudsman concerning the protection of the rights of children with disabilities have been presented.

Keywords: children with disabilities, rights, child's best interests